

УВОДНА СТАТИЯ

ДОБРИТЕ ОБНОСКИ И ДОБРОТО УПРАВЛЕНИЕ

Тодор Танев

Тръгвам от една банална истина, водеща до вечен въпрос, за да изтъкна един от нестандартните му отговори.

*Държавното управление е управление на „масите”.
Как най-добре да се управляват те?*

Съществуват предостатъчно формули с противоречив патос, натрупани във вековете.

Мисля, че никой обаче не е достигнал до толкова изящна идея, като английският интелектуалец Канат Кларк¹ описвайки чертите на човешката цивилизация. По въпроса за доброто управление той акцентира върху *добрите обноси* и техните обществени последици. Твърди, че просветеността при управляващите *понякога* води до добри обноси. Добрите обноси от своя страна единствено са в състояние да превърнат управленското знание в добри практики. Те стават активен посредник между знания за управлението и самото управление на практиката².

Накратко, знанието, дори да го има, не е достатъчно условие за добро управление. (Разбира се, още по-зле става, когато го няма и него.) Трябва и култура, но тя не пада от небето.

Вероятно Кенет Кларк намеква за най-високата степен при интелигентния подход към лидерството на масите, които се нуждаят от напътствие и имат право на добро управление. Някъде тези висоти са познати като джентълменство (не става дума за спазване на етикет и куртоазия). С твърдението си Кенет Кларк навярно пита може ли изобщо да се управлява добре без културния синтез, наречен добри обноси?

Добрите обноси и простолюдието... Усещането за сблъсък между двете страни на това уравнение на цивилизованото управление е измамно и подвеждащо. Тъкмо до сблъсък не бива да се стига. Но условието за това е простолюдието да не управлява на всяка цена, защото даже днес добрите обноси (за разлика от образованието) са му трудно достъпни поради елитните условия, които са нужни за тяхното култивиране.

Така че тук не става дума за знатен произход, а за наличие или отсъствие на определен ранг *култура, която може да се достигне по принцип от всеки, но на практика не и от всички*. Законът на добрите обноси важи в еднаква сила и за елита. Така от своя страна елитът не трябва да стъпва никога извън пътеката на въпросните добри обноси – нещо, което го отличава като елит, а не просто придобитата школовка. Не всеки е просветен, а отделно от това не всеки от просветените е култивирал добри обноси.

Съвременната цивилизация започва с Ренесанса, а той започва с откриването на доброто управление (тъкмо тогава се появяват артефакти като фреските, изобразяващи

¹ http://liternet.bg/publish17/t_t_petev/kklark.htm

² Кларк, К. Цивилизацията. София, Изд. „Бард”. 2004. Стр. 132-136

доброто и лошото управление в общинската зала на ренесансова Сиена, първата дворцова библиотека в Palazzo ducale в Урбино, школата по обноски в княжеския дворец в Мантуа, интересът към древните държавници при Тома Аквински или поставянето на човека във фокуса на политиката както става при Данте и Макиавели).

Но доброто управление в момента на появата си през Ренесанса е дело на нищожно малцинство. Дори в републиканска Флоренция Възраждането засяга относително малко хора, а в градове като Урбино и Мантуа то фактически не излиза от границите на двореца, казва Кенет Кларк. Нещата не са се променили до днес. Имената на единични конкретни ръководители неслучайно се използват като събирателно понятие за добро управление: Робер Шуман през 1958-ма, Конрад Аденауер с денацификацията и връщането на Германия като ключов камък на обединена Европа, Уудро Уилсън през 1919 година като миротворец на световното бъдеще, Фритьоф Нансен като Комисар за бежанците в най-суровата криза, Жан Моне и архитектурата на европейското обединение „стъпка по стъпка”.

Нека пак повторим: изглежда добро управление не следва даже ако ръководителят е завършил подходящо образование в Харвард, Оксфорд или Кеймбридж. То следва, ако над образованието са надградени добрите обноски с хората: не просто етикета и вежливостта, а *хуманистичната култура*. Подобен интелектуален заряд обаче не може да бъде масов продукт на първичната школовка, защото изисква много усилия на много хора, концентрирани върху развитието на един, много време, обикновено поколения, т.е. предадени от поколенията *ценности*, а не просто колективен опит.

Това противоречи на съвременното чувство за равенство. Ние не обичаме дворците, но понякога само в „дворец”, разбран като изключителна среда (а не дом на монарха) човек е могъл да направи нещо необикновено заради самото това нещо – било защото иска да го направи, било защото смята, че си струва да го направи. И именно в такива „своеволни и излишни” дела на отделни личности обществото понякога открива силата си, постига себе си, достига цивилизацията.

Кенет Кларк споделя, че когато се разхождаме из украсените зали на двореца в Урбино не може да не си помислим: „А какво да кажем за хората, работещи на полето, за онези овчари, до които техният владетел Гуидобалдо не се е допитвал по въпросите на вкуса и добрите обноски? Нима те не са могли да имат никаква своя собствена цивилизация?” В какъв смисъл може да се говори за цивилизовано село?

Предизвикан от някакъв си богаташ, издигнал се незнайно от къде, обещал тлъста сума на картинната галерия в Дъблин, но при условие, че се докаже, че простолудието харесва картините там, поетът Йейтс написва следното:

*Когато в град Урбино, покатерен
по скатове на хълми ветровити
херцогът Гуидобалдо изнамери
придворната галантност, етикета,
с които дух и хубост да изпита,
той не прати вестители в полето
да разузнаят тайно, дето сварят,
какво си мислят простите овчари!*

Откриването на личността станало във Флоренция и няколко малки градчета наоколо към началото на XV век. Новият обществен строй е зависел изцяло от индивидуалните характеристики на владетелите. Например в един от градовете-държави управлява Федерико да Монтефелтро – рицарят, четящ книга, феодалът, открил явлението придворна библиотека, чийто просветен син Гуидобалдо основава Урбинския университет

през 1506 година. В съседния град-държава обаче дребейства без книги, библиотеки, университети, без обноси Сиджизмондо Пандолфо Малатеста, „Вълкът на Римини”, от чиито завоевания не е останала следа.

Чии селяни са живели по-добре?

Биографията на Монтефелтро, написана от библиотекаря му Веспасиано де Бастичи, човекът, който снабдява библиотеката му с книги, дава еднозначен отговор на този въпрос. Не е оставено абсолютно никакво място за колебание. В текста многократно се споменава за човечността на херцога: попитан какво е необходимо за управлението на едно царство, херцогът отговарял все едно и също – “essere umano” – „да бъдеш човек”, т.е. *да управляваш човечно*.

Това обаче изисква дълбоко разбиране за нормата на отношенията между хората, т.е. понятие за добрите обноси, което е следствие от просветеността. Урбино е затънтено място в източните предпланини на Апенините, самото му название означава „градче”. Въпреки това животът тъкмо в урбинския дворец през последната четвърт на Cinquecento се счита за една от връхните точки в западната цивилизация. Причината е, че първият урбински херцог Федерико да Монтефелтро е не само един от най-големите пълководци на своето време, но и най-вече извънредно културен и умен човек, страстен колекционер и четец на книги.

Едуард IV от Англия го прави кавалер на „най-благородния Орден на жартiera”. На прочутия си портрет Федерико да Монтефелтро действително носи знака на ордена на лявото си коляно. Но не заради това той поръчва на Юстус от Гент да бъде изрисуван, не заради тщеславието на своята сила и власт. За разлика от всички портрети на рицари херцогът Федерико от Урбино не е на кон, а в своето Studiolo – кабинета, където мисли върху управлението.

Портретът на Федерико да Монтефелтро от Юстус ван Гент

Почетният жартiera е на преден план, вижда се ясно как виси на бронята върху издаденото напред коляно, но шлемът е на земята. Вместо да е в бойна поза, рицарят, съвсем необичайно, е седнал на стол. Най-важното са ръцете, символът на действието: те не държат меч и са далеч от всяка негова употреба, защото са заети с друго, с нещо

коренно различно – ръцете на херцога на Урбино държат голяма книга. Погледът му издава по-скоро жив интерес към света на отвъдното, описан между кориците на книгата, отколкото каквото и да било явно присъствие като властелин в реалния свят. (Да не забравяме, че същият човек някога се подлага на страховита операция – хирурзите премахват горната част на носа му, за да увеличат страничното зрение на единственото ляво око, след като в битка губи другото, за да не бъде изненадан от другата страна в поредния бой.) Написаното в книгата съвсем очевидно е по-важно от натрапващия се на преден план символ на благородническата власт.

Творбата на Юстус ван Гент е забележителна, нямаща равна на себе си в цялата история. (Все пак художникът тук е просто пресъздател на идеята на своя поръчител, който е същинският създател на посланието.) Портретът, който Федерико да Монтефелтро наредил да нарисуват за скъпоценната му библиотека, го представя определено не като войник, а като *sapientis*, т.е. разумен, придобиващ чрез четене акумулиран човешки опит, чрез който може да мултиплицира ефекта от своите действия за хората така, както сам, без книгата, никога не би могъл!

Но даже не книгата с написаното в нея е най-важното за зрителя, а нещо извън картината – културният факт, че обществен ръководител поставя книгата на централно място, над ордена, доспехите, престолонаследника. На същото равнище с книгата е единствено мислещата глава на добрия управляващ според собствената му алегория. Тъкмо заниманието с книгата издава *отговорността* пред хората, а това е хуманизъм, нещо повече от начетеност.

Няма друг портрет на четящ държавник, *избрал* книгата пред меча в размирни времена.

Колко ръководители и политици след това са поръчвали да бъдат изрисувани по подобен начин?

Отношението на един владетел към университета е навярно най-сбитата диагноза на неговото управление.

От отношението към просветеността следват всички управленски добродетели или пороци.

Федерико да Монтефелтро издържа този вечен тест за добро управление с отличен. Нищо не е случайно.

Двумерният графичен портрет на Федерико

Федерико, наречен „Светлината на Италия”, е емблематична фигура в историята на италианския Ренесанс за приноса му на просветен владетел. Той налага справедливост и стабилност в малкото си княжество, като основава управлението си върху принципите на

своето хуманистично образование. Образованието му прераства в самообразование през целия живот. Урбинският херцог постепенно създава за себе си най-богатата библиотека след Ватиканската. Неговият интерес е класиката, особено историята и античната философия³. Федерико прибягва до услугите на най-добрите кописти за нуждите на личния си скрипториум. (Тъкмо кописти, не печатари: той никак не може да възприеме печатните книги, които тъкмо се появяват по това време, наричайки ги „механично изкуство“, един вид светотатство – може би е имал предвид, че трудът по придобиването на книга извисява този, който се извисява над този, при който механичната книга идва сама, за която не се е борил и която затова няма да дочете.)

Дукът Монтефелтро основава своето управление върху принципа, че всички граждани на Урбино, независимо от ранга, са равни пред закона – нещо рядко срещано до този момент от повече от хилядолетие. Федерико често се разхожда по улиците на Урбино невъоръжен и без охрана, за да проучи благосъстоянието на поданиците си по състоянието на магазините и работилниците. Тъй като е отдаден на проблема за благосъстоянието на гражданите на Урбино и своите войници, хората му са изключително лоялни и, колкото и невероятно да е това при броя на конфликтите, в които един владетел от онова време е трябвало да участва, той никога не губи война.

Четящият Федерико да Монтефелтро осъзнава, че доброто управление е основата на стабилната власт, а не обратно. В така укрепената власт, създава му здрави интелектуални и политически връзки с Ватикана и другите просветени дворове в Италия, херцогът Федерико успява, макар и много трудно, да победи веднъж завинаги своя изконен противник и противоположност във всяко отношение, тиранина Малатеста от Римини (тази борба на принципи далечно напомня трудната победа срещу нацизма през XX век).

Управлението на Урбино от страна на Федерико да Монтефелтро е удивително.

Херцогът замисля да създаде „идеален град“.

Реформата не може да бъде еднолично дело и затова Монтефелтро наема цяла армия експерти, известни в тогавашна Европа. Сред тях са архитектите Лучано Лаурану и Франческо ди Джорджо Мартинии, известни художници не само от Италия, но и от Северна Европа, като Пиеро делла Франческа, Паоло Учело, Педро Берруджете, Джовани Боккати, даже самия Юстус ван Гент. Херцогът помага на младия си съгражданин Рафаело (синът на придворния художник Джовани Санти) да получи добро художествено образование. Урбино придобива важно културно значение.

Картина на „Идеалния град“ от Урбино

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Federico_da_Montefeltro

С усилията на всички експерти е създадени забележителни европейски архитектурни и художествени ансамбли, в центъра на които е безспорно урбинският дворец на херцога, Палацо дукале – едно от чудесата на Италия и Ренесанса.

Драматична картина на екстериора на двореца в Урбино

Дворецът в Урбино има свой собствен стил. Дворът с неговите аркади не създава онова впечатление на устрем и подвижност, а е спокоен и сякаш стои вън от времето. Стаите са леки и с много въздух, а пропорциите им са така съвършени, че човек се чувства като освежен, когато се разхожда из тях. Кенет Кларк споделя собствените си възприятия за двореца така: „Всъщност това е едничкият дворец в света, който мога да обиколя, без да се почувствам подтиснат и изтощен.” Браманте, най-големият архитект на зрялото Възраждане също е роден в Урбино по това време и може да е участвал в строежа на двореца при завършването му. Рафаело, една от цивилизоващите сили на западното въображение, набира най-ранните си впечатления за хармония, мярка и добри обноски от Урбинския двор. Нещо, което може да се каже със сигурност е, че характерът на самия поръчител на всичко – Федерико да Монтефелтро – е проникнал в цялата сграда, включително просторните и изящни подземия.

Картини от интериора на двореца

Извънбрачният син на стария Гуидантонио да Монтефелтро, владетел на Урбино, Губбио и Кастелдуранте, херцог на Сполето, се ражда в замък Петроя в Губбио през 1422

година. Скоро малкият Федерико е напълно узаконен от Ватикана със съгласието на жената на Гуидантонио, която била племенница на тогавашния папа Мартин V.

Съдбата му е странна за човека от днешния XXI век, но напълно нормална за онова време. Това е време, изпъстрено с непрестанни феодални междуособици и чести намеси на църквата в политическите борби, в които основните играчи, какъвто е безспорно Федерико да Монтефелтро, натрупват огромен личен политически опит, трудно достижим в друга епоха. Такава е съдбата на тези, които са постлали политическите основи на Възраждането.

Федерико в политически диспут

Като благородник Федерико е преди всичко професионален военачалник и войник, който се бие с хората си едно след друго в сборни армии на една или друга страна в сблъсъка между гвелфите и гибелините. Федерико започва своята военна кариера на 16 години, когато е посветен в рицарско звание от император Сигизмунд I. Отличава се в не една битка, особено в 20-годишната поредица войни срещу вечния си враг Малатеста, макар не войната сама по себе си да му осигурява окончателната победа. В качеството си на благородник той е заедно с това владетел на градове и села, затова и ръководна политическа и административна фигура. С това приключва стандартната част от биографията му.

Хуманистичното образование и интелект добавят нестандартните черти в тази биография, превръщайки Федерико да Монтефелтро в една от най-първите и ярки личности в темелите на Възраждането. Това прави неговото управление на Урбино в образец на просветено ръководство на публичните дела с характеристики, не само изпреварили времето си с векове, но и създали едно от изключенията на държавничество, които въодушевяват доброто управление във всяка следваща епоха.

Когато на 22 юли 1444 г. брат му Одантонио, станал неотдавна херцог на Урбино, който управлява зле, е убит в резултат на заговор (участието на Федерико в покушението така и не става ясно), властта над града преминава в негови ръце. Настава славната епоха на доброто управление на Федерико да Монтефелтро, продължено и от сина му

Гуидобалдо. Финансовото положение на Урбино е тежко след кратковременното управление на разточителния Одантонио, поради което Федерико продължава да печели чрез участие във войни и политически водовъртежи от най-висш порядък. (Така например през 2003 г. един известен италиански професор успява да разшифрова писмо на херцога на Урбино до своите представители при папския престол и така доказва, че тъкмо Федерико да Монтефелтро е в центъра на политическите борби в Италия, тъй като излиза, че е организатор на заговора Паци против Медичите, а не папа Сикст IV, както се е мислело векове наред.) Всичко прави с оглед добруването на своите поданици и културното развитие на Урбино.

Червеният портрет на Федерико от галерия „Уфици“ във Флоренция

В същото време Юстус ван Гент, който се заселва трайно в Италия с преведено на италиански име Джусто да Гуанто, заедно с Педро Берруджете зографисват палацото на Федерико. Херцогът е поръчал нещо много специално: да бъдат изрисувани портретите на най-великите лидери от древността – *uomini illustri* или още *uomini famosi*, предназначени за прочутото „студиоло“ (личен работен кабинет) на просветения владетел – свята свята на неговите научни занимания и постоянни четения. Така се появява цикълът от 28 портрети на „велики хора“⁴, рисуван около в 1474 г. Част от тях са в Лувъра, а други – в националния музей в Губбио.

⁴http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81_%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%82

Картина на „студиолото”

Uomini illustri, великите хора, е популярна тема на фреските по италианските градски дворци – палацо – от епохата на Възраждането. Това са изображенията великите хора на древността, които са потребни най-вече за вдъхновението и фона на разговорите на обитателите на тези градски дворци в ренесансовите италиански градове, чувстващи потребността да подкрепят своите интелектуални тези и политически разсъждения с примери от античната история и църквата, преди всичко мислите на философите и държавниците от републиканския Рим и теолозите от Ватикана⁵. Очевидно че по желание на поръчителя сред изображенията на великите хора е попаднал и собственият му портрет, за който стана дума.

Освен хуманизъм и сила доброто управление се нуждае от просветеност и финес.

Добрите обноски: те също са продукт на Урбино, а също и Мантуа.

Кенет Кларк описва ситуацията, в която както в Урбино, така и в други италиански дворове – Ферара и Мантуа – отиват младежи, за да шлифоват образованието си. Те учат да четат класиците, да стъпват изискано, да говорят тихо, да играят различни игри, без да се мамят един друг и без да се ритат по пищялките. С една дума – да се държат като благородници. Това е градската култура – тъкмо *градска* – „колективният” благородник, какъвто преди Ренесанса не съществува.

Всъщност Федерико да Монтефелтро, воден от своя просветен ум и лидерски инстинкт създава нещо толкова ново за сферата на управлението, колкото деленето на атома за военното дело в нашата епоха. Чрез благородството, просветата, културата, университета, библиотеката, експертите и т.н. Монтефелтро разширява кръга на благородничеството почти до рамките на града и създава широк дифузен елит в княжеството – социален и политически материал, който Средновековието не само не познава, но и в никакъв случай не би толерирало. Доброто управление избуява на тази и само тази почва. Няма смисъл да се търси то на камънаците, пясъците и сипеите на грубоватото и първично средновековие и неговите традиционни вождове.

По времето на наследника на Федерико, сина му Гуидобалдо да Монтефелтро (лъчезарното момче пред четящия баща в портрета на Юстус ван Гент), представата за благородника получава класически израз в една книга, озаглавена „Царедворецът” от Балтасаре Кастильоне. Тя оказва огромно въздействие. Император Карл V държи край

⁵http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%82%D1%8B%D0%B5_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8

леглото си само три книги – Библията, „Князът” на Макиавели и „Царедворецът” на Кастильоне. Повече от сто години тя определя у хората представата за добри обноски. Тя е много повече от наръчник за вежливо държание, тъй като очертава идеала за благородника, който се изгражда върху почива на истински човешки критерии за принципни отношения между хората.

Елитът от новия Монтефелтровски тип, т.е. „разтвореният”, по-широк градски елит не е просто следствие от образованост и култивация на добри нрави, нещо като тренинг. Напротив. Елитът е селекция, която трае дълго време, защото е въпрос на култура, а както е известно културата е бавно разгръщащ се процес, тя изостава, защото ѝ трябва преход от поколение на поколение, без което магията не се получава – прочутият “Culture Lag”, “изоставането” на културата от другите протичащи процеси в политиката и обществото. Простолудието нарича това „сой”.

Тук изобщо не проповядвам някакъв самоуверен елитизъм. Ще дам пример от друго пространство и друго време: разликата в начин, по който се избират съдиите у нас и в Англия. Кога дейците на съдебната власт са дотолкова независими и неподкупни, че да произвеждат право и да допринасят за честта на тази сфера?

Според новата българска конституция съдиите в няколкото върховни съдебни инстанции на „независимата” съдебна власт в България се избират с... квоти на другите две власти – т.е. от квотата на Народното събрание и на президента. Радетелите на тази практика твърдят, че квота означавало нещо друго, не влияние на една (политическа) власт върху друга (не-политическа). Дали обаче ако президентът е от друга партия съдиите, попаднали в президентската квота биха били същите?

В същото време например върховните съдии в Англия и Уелс, High Court judges, се назначават от кралицата по съвет на министър-председателя и Лорд-канцлера (какъвто пост е заемал например Томас Мор в 1527 година). Доброто име на тези институции, опазвано столетия и самото то вече по-ценно от всяка днешна облага, за да бъде рискувано с лека ръка, не допуска случайности в подбора. Въпреки това, за да защити още по-пълно съдебната власт от евентуална политизация, е създадена специална Комисия по назначаването на съдии непосредствено към самата независима съдебна система. Тази комисия поема основните отговорности по всички преценки. От дълго време са въведени цензове, най-вече изискването за продължителна и неопетнена практика в системата преди някой да е номиниран за High Court judge.

Така в крайна сметка можеш евентуално да станеш върховен съдия в Англия и Уелс само ако си прехвърлил дадена възраст, имаш неопетнено име, разполагаш с определено състояние, т.е. най-често ако предците ти са гарантирали със своята добре служба, че са те възпитали като себе си. Колкото и недемократично да изглежда това в сравнение с нашата демокрация все пак подобна система обслужва най-пряко самата демокрация. Човек с натрупан дълъг опит, който си е „надсмогнал на харча”, на който в живота остава да защити име, при това не само своето, но и фамилното име, което трябва да предаде неопетнено на потомството – възможно е това да е човек, който няма да се продаде нито на частник, нито на политическа партия.

Това му казват „сой”, но става дума за социалния смисъл, не за гените. Нека не забравяме, че тъкмо в английските правни книги описанията на правилата завършват с крилатата фраза „... и във всеки друг случай се постъпва както подобава на най-добрата практика.” Добрите обноски – не етикета, не облеклото, не куртоазията, а нещо вътрешноприсъщо и същевременно достатъчно осезаемо, обективно, рационално, едва ли не материално. Едни го имат, други – не и в повечето случаи става дума за поколения.

Това важи не само за съдиите, но и за управниците.

В „Цивилизацията” се споменава бегло за още един подобен пример от същото време – Мантуа.

По същото време, когато в Урбино се измислят основите на доброто управление на новата епоха в Мантуа управлява подобна просветена фамилия. Това е фамилията Гонзага, която е кръвно свързана с Федерико да Монтефелтро, женен за дъщеря на Гонзага. В Мантуа също доминират добрите обноски в управлението с всички възможни последици от това за политиката и управлението на княжеството, което продължава 300 години. Гонзага са „от сой” и това личи дори по изражението на лицата им.

Портрети на мъже, жени и деца от фамилията Гонзага

Истината е, че Гонзагите са преки потомци на последната византийска династия на Палеолозите. Отново може да се каже, че нищо не е случайно. Славната Византийска империя (всъщност Ромейска, един немски учен от XIX век я кръщава „византийска”) просъществува чак до чудноватия XV век, същия, за който ставаше дума до момента – италианския и европейски Cinquecento, през който на Изток пък, в Китай, се построява Великата китайска стена. Тъкмо в този век някои от потомците ѝ се прехвърлят на Апенинския полуостров не много преди Ренесанса и се смесват с местна аристокрация, какъвто е случаят с Гонзагите.

Палеолозите са особено знатна, известна и важна византийска благородна фамилия. Тя е дала безпрецедентния брой от 11 императори – от Михаил VIII Палеолог, възвърнал Константинопол през 1261 г., като разгромява Четвъртия кръстоносен поход, до драматичното падане на последната столица в ръцете на османските турци на фаталния 29 май 1453 г. Това е най-дълго управлявалата византийска династия в историята на империята.

Фамилията на Палеолозите продължава своето съществуване както на територията на новата Османска империя, така и на запад, на територията на днешна Италия. Там една част от фамилията става феодален собственик на херцогството Монферат на север от Апенините и дава основата на прочутата фамилия Гонзага, владееща съседната територия и град Мантуа. Така този клон на Палеолозите от Монферат надживява онзи, който остава да живее в старата столица Константинопол. (По-късно тази фамилия дава основите на Хабсбург-Лонарингите, управлявали австрийската империя. Две от дъщерите от фамилията Гонзага в различни периоди се женят за императори на Свещената Римска империя.)

Интериор на летния дворец „Те” („Чай”) на Гонзагите в покрайнините на Мантуа

В двореца в Мантуа не виждаме чудната лекота и яснота на формите от урбинския дворец. Но там има една стая, в която може би повече, отколкото всякъде другаде, човек може да получи представа за цивилизования живот в един италиански двор. Тя е украсена от придворния художник Андреа Мантенья. Фреските представляват фамилията Гонзага. От цялата група лъха подчертана естественост. Малкото момче пита дали може да изяде една ябълка, но майката повече се интересува какви новини е получил току-що маркизът от секретаря си – всъщност новините са добри: синът им е станал кардинал. В друга сцена маркизът отива да го поздравя, придружен от по-младите си синове. Тук не виждаме онази ужасно надута парадност, твърди Кенет Кларк, която се простира в Европа през следващия век и достига връхната си точка във Версай.

Детайл от Мантуа: управляващият Гонзага получава вест, че синът му е станал кардинал

Ако си дадем сметка Римската империя никога не си е отивала, независимо от воплите на Августин Блажени, връстник на падането ѝ. Тихомълком тя се превръща в католическа империя и такава тя е хилядолетие и половина, в която светската и духовната власт вървят заедно и се представляват от италианци чак до наше време: братовчеди са едновременно владетели на градове и области, но също и кардинали и папи. Тази на практика италианска империя се простира до Америка, Азия и Австралия. Някои от многобройните градове-държави натрупват такъв политически опит, който редица държави не успяват да натрупат за цялото си съществуване. Само градът-държава Венеция е световна търговска империя за 400 години, а нейният „градски“ съвет от 160 души, заседаващ в голямата зала на последния етаж в Палата на доджите, изписана от Веронезе е всъщност нещо средно между парламент на световна империя и борд на международна компания. Подобни неща могат да се кажат и за Флоренция, която в 1452 година създава първата конвертируема валута (флоринът), Генуа, Пиза или не на последно място Ватикана.

Как да си представим доджите или папите: като хора от простолюдието, като наследствен коронован елит или като добри управници?

Въпросът за добрите обноси в доброто управление не се решава с воля, защото така не може да се реши: двете или съществуват едновременно или просто липсват заедно.